

A CAVTATI TANÁCSKOZÁS KÉRDÉSEIBŐL

A SZEGÉNYEK ÉS A GAZDAGOK SZOCIALIZMUSA

B Á L I N T I S T V Á N

A szocializmus a mai világban címmel Cavtatban megtartott kerekasztal-értekezleten Jugoszlávia és még harmincegy ország neves marxistái sok mindenről tárgyaltak a szocializmusért vívott harc stratégiájával kapcsolatban. Két témakört azonban kiemelhetünk. Az egyikkel legutóbb foglalkoztunk: milyen kérdések vetődnek föl a fejlett kapitalista országok társadalmi átalakulásával kapcsolatban? A másikat most próbálnánk összegezni: a fejlődő országok sajátos úton haladnak a szocializmus felé, az ő szocialista átalakulásuk azonban beleolvad a világ szocialista átalakulásának általános folyamatába, amelyben a fejlett és a fejlődő országok forradalmának egyaránt megvan a maga helye, és a világ marxistáinak ezt az egybeolvadó, egységes folyamatot kell megérteniük, hogy a marxizmus a világ megváltoztatásának fegyverévé válhasson.

AMI ELLENTÉTES

Ennek a világfolyamatnak az értelmezésével kapcsolatban vannak olyan felfogások is, amelyek szembeállítják egymással a fejlődő és a fejlett országok harcát, ellentétesnek vélik e két folyamatot. Egyik kiindulópontjuk, hogy a fejlődő országok forradalmi átalakulásának élcsapata leggyakrabban nem a munkásosztály volt. A másik kiindulópontjuk pedig, hogy a szocializmus eddig az aránylag fejletlen országokban diadalmaskodott, amiből azt a következtetést vonták

le, hogy a győztes szocialista forradalmaknak meg kellett vívniuk harcukat a fejlett országok ellen, tehát azok munkásosztálya ellen is — Arghiri Emmanuel párizsi egyetemi tanár. E nézet ismertetése érdekében interpretáljuk Emmanuelnek a cavtati értekezéslet elé terjesztett tanulmányát, és rövid áttekintést adunk az általa kiváltott vitáról is.

Emmanuel Marxnak abból a klasszikus tételéből indul ki, hogy egyetlen társadalmi rendszer sem tűnik el addig, amíg keretén belül ki nem fejlődnek azok a termelőerők, amelyek számára már szűknek mutatkozik a meglévő társadalmi keret, tehát amelyek továbbfejlődése érdekében már meg kell változtatni a társadalmi viszonyokat is. Az a véleménye, hogy újabban a marxisták elfeledkeznek erről a marxi tételről, ehelyett teljesen abszolutizálják az osztályharcot. Márpedig „az osztályharc, elválasztva a társadalom gazdasági alapjától, ugyanolyan meghatározatlan valami, mint a királyok vagy századosok magatartása, és hivatkozni az osztály szabad akaratára ahhoz, hogy megmagyarázzuk a történelmet, semmivel sem kevésbé idealisztikus, mint a nagy emberek szabad akaratára való hivatkozás”. Ennek alapján azt hirdeti, hogy ki kell ugyan javítani az egykori gazdasági determinizmus szélsőségeit, de nem szabad olyan következtetést levonni, hogy az emberi történelemben nincsenek törvényszerűségek, mert ha ez így lenne, akkor nem maradna más hátra, mint időrendi sorrendben leírni az államfők és a pártok sikereit.

Ebből a gazdasági determinizusból kiindulva az a véleménye, hogy a világ azért oszlik fejlett és fejletlen részre, mert az egyik rész annyira túlzottan fejlett, amennyiben a másik rész elmaradott, vagyis egyik rész csakis a másik rovására lehet fejlett. Ezzel vele jár az is, hogy — szerinte — „bizonyos országok munkásosztálya többé nemcsak az értéktöbblet termelője, hanem annak élvezője is”. Tételének alátámasztására felhossa, hogy az amerikai polgár ma hatalmas mennyiségű nyersanyagot fogyaszt. Amennyiben bolygónk valamennyi lakosa fejenként ugyanannyi nyersanyagot fogyasztana, akkor a világ eddig ismert vasérc tartaléka negyven év alatt, réztartaléka nyolc év alatt, óntartaléka hat év alatt, kőolajtartaléka pedig öt és fél év alatt kimerülne. Ebből szerinte magától adódik a következtetés, hogy egyes országok polgárai csak azért fogyaszthatnak annyit, mert mások keveset fogyasztanak. A fogyasztásnak ez az aránytalansága „egyes országok egész munkásosztályát a világ munkás-arisztokráciájává alakítja át”.

„Világméretekben nincs abban semmi furcsa vagy szokatlan, hogy a proletárok milliárdjai és többszáz millió kapitalista mellett van egy százötvenmilliós főnyi munkás-arisztokrácia is”. Ebből a tételből vezeti aztán le, hogy a fejlett nyugati országok munkásosztálya a fejlődő országok kizsákmányolásának haszonélvezője, éppen ezért egyrészt nem munkásosztály, másrészt érdekei ellentétesek a fejlődő országok érdekeivel. „Franciaország Kommünista Pártjának — írja Emmanuel — igaza van, nem lehet proletárdiktatúra, ha nincs proletariátus”. Ez azonban nem jelenti azt — teszi hozzá —, hogy a fejlett országok munkásosztálya nem folytathat harcot a tőke ellen. Ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy társadalmi érdekei ezt a munkás-arisztokráciát, ahogyan ő nevezi, vagyis a fejlett országok munkásosztályát szembeállítják a fejlődő országok népeivel. Tételének igazolására fölhozza, hogy az USA-ban már a tőke is a vietnami háború befejezését akarta, az amerikai munkások viszont továbbra is követelték a háború folytatását. Még meggyőzőbb példának hozza föl, hogy 1921-ben Dél-Afrika fehér munkásosztálya fegyveres felkelésben tört ki csak azért, mert a kormány ki akarta kényszeríteni, hogy a négerek ugyanolyan föltételek között álljanak munkába, mint a fehérek. Dél-Afrika fasiszta történészei ettől a felkeléstől számítják az apartheidet.

„Egyetlen remény a kapitalista centrum társadalmi harcainak jövőbeli radikalizálására — folytatja Emmanuel — az, hogy a dolgozó tömegek ismét proletarizálódjanak. Ez kevésbé valószínű a jelenlegi történelmi feltételek között, de nem lehetetlen a jövőben. Valójában azonban a periféria akciójától függ.” Ő ugyanis a fejlett országok proletariátusának jövőbeli radikalizálódását attól teszi függővé, hogy vajon a fejlődő országok forradalmi harcának sikerül-e kikényszeríteni a jelenleg igazságtalan nemzetközi viszonyok megváltoztatását, a mostani igazságtalan elosztási rendszer megszüntetését, amivel viszont együtt jár a fejlett országok munkásosztálya mai kiváltságainak megszüntetése is. E tételének alátámasztása érdekében, visszakanyarodva a már említett marxi kiindulópont-hoz, azzal érvel, hogy „a helyzetet nem a kizsákmányolás foka teszi forradalmivá, hanem a rendszer objektív képtelensége arra, hogy tovább fejlessze a termelőerőket”. Ami azt jelenti, hogy csakis a fejlődő országok harca teremthet szerinte olyan körülményeket, amelyek között a kapitalizmus többé nem tudja majd fejleszteni a termelési eszközöket, amelyeket máris csak a fejlődő országok kizsákmányolása révén képes nemcsak továbbfejleszteni, hanem üzem-

ben tartani is. Ebből vonta le két alapvető következtetését. Az egyik az, hogy a fejlődő országok csakis a szocializmus útját választhatják. A másik pedig az, hogy csak a fejlődő országok szocializmusának a diadalával kényszeríthető ki a világ szocialista átalakulása, ha kell, nemegyszer éppen a fejlett országok munkásosztálya ellenében is.

A vitában Emmanuel a tételeit ért bírálatokra válaszolva csak arra szorítkozott, hogy megismételt néhány ismert marxi tételt, például azt, hogy a forradalom nem az emberek agyában születik, hanem alapvető kérdése, hogyan lehet megváltoztatni a termelési módot, ugyanakkor hivatkozott arra a pusztán tényre is, hogy a kapitalizmus még mindig nem merítette ki a termelőerők fejlesztésének minden lehetőségét, amit ő azzal magyaráz, hogy a fejlődő országok kizsákmányolásából szerezte hozzá a szükséges erőt.

Lehet, hogy Emmanuel néhány tételt szélsőségesen fogalmaz és egyoldalú következtetéseket von le, elméletét azonban nem lehet egyszerűen elvetni. Nem is csak azért, mert mondjuk Fanon tanítása — akinek elméletére Emmanuel is épít — tényleges forradalmakat befolyásoló ideológiává lett. Ez olyan eset, mint mondjuk a párizsi kommuné volt. Ma már vélekedhetünk így vagy úgy a proudhonizmusról vagy a blanquizmusról, a párizsi kommünt azonban nem érthetjük meg a fenti elméletek nélkül, és a párizsi kommünnel, a francia munkások forradalmával kapcsolatban számolni kell tehát Proudhon és Blanqui tanításával is. Napjainkban is azok az elméletek, amelyek a fejlődő országok sajátosságait végletekig el túlozzák, sőt nemegyszer azzal érvelnek, hogy a fejlődő országok érdeke ellentétes a fejlett országok munkásosztályának érdekeivel, tényleges forradalmakat, társadalmi átalakulásokat hatnak át, tehát bizonyos objektív társadalmi eredmények velejárója, hogy magukat az elméleteket sem lehet egyszerű kézlegyintéssel elintézni, mint ahogy a párizsi kommün esetében sem intézhetjük el kézlegyintéssel Proudhont vagy Blanquit.

De a történelmi párhuzamtól függetlenül is okvetlenül figyelembe kell vennünk, hogy annak az elméletnek, amelyet Emmanuel a maga egyéni formájában Cavtatban megfogalmazott, megvan a maga alapja és reális kiindulópontja. Említsünk meg néhányat az elgondolkodtató és könnyen el nem vethető kiindulópontok közül.

Az eddigi győztes szocialista forradalmakban nem a proletariátus volt az egyetlen, sőt nemegyszer még a vezető erő sem. Az októberi forradalom győzelme elképzelhetetlen a sokmillió paraszttömegek

megmozdulása nélkül és anélkül, hogy figyelembe ne vennénk a cári Oroszország által leigázott népek nagy nemzeti felszabadító harcát. Jugoszláviában és Kubában szintén számolni kellett a parasztság forradalmasodásával és nem egy lényeges nemzeti elemmel. Kínában pedig közismert, hogy a forradalom csak akkor vett lendületet, amikor Mao Cetungnak sikerült győzelemre vinnie az új stratégiát és taktikát, mely szerint a forradalmat nem a városi proletariátus felkelései, hanem a tömegek, köztük a paraszti tömegek harca viszi győzelemre.

Az eddigi szocialista forradalmak tényleg a fejletlen országokban diadalmaskodtak, a fejlett országok proletariátusa viszont nem végezte azt a történelmi feladatot, amelyre a kapitalizmus fejlődése képesítette, és amelynek elvégzését Marx, Engels tőle várta.

A fejlődő országokban több forradalmat a kommunista pártok nélkül vagy éppen ellenük vittek győzelemre (az algériai, egyiptomi stb. forradalom), elsősorban azért, mert ezek a kommunista pártok nem tudtak alkalmazkodni a fejlődő országok sajátos körülményeihez.

Persze, a fentiek alapján téves lenne abszolutizálni ezeket az elméleteket. A cavtati vita részvevői számos elméleti tételt tudtak ellene fölhozni — például azt, hogy tévesen értelmezi a forradalmi szubjektum kérdését. De felsorakoztathatók több történelmi érvet is — mondjuk Amilcar Cablar tételét, miszerint Bissau-Guinéában a forradalom legaktívabb elemét a városi proletariátus adta. Tehát egyoldalúság lenne akár egyszerűen elvetni, akár kritikátlanul elfogadni ezt az elméletet. Figyelembe kell venni azonban azt, ami benne elgondolkodtató, mert a marxizmus csak úgy lehet teljes forradalmi elmélet, ha megbirkózik a fejlettek és a fejlődők sajátosságainak problémáival is.

AMI SAJÁTOS

A marxizmus csak akkor tud eleget tenni ennek a feladatnak, ha canul a világban lejátszódó forradalmi folyamatokból, és ha választ ad mindazokra a kérdésekre, amelyek ebben a folyamatban felvetődnek. Elsősorban is számolnia kell azokkal a sajátosságokkal, amelyek a fejlődő országok társadalmi átalakulásában jelentkeznek. A sajátosságok közül a cavtati tanácskozás részvevői hármat emeltek ki.

1. Mint már említettük, a forradalmakat a fejlődő országok zömében nemcsak a proletariátus és elsősorban nem a proletariátus vívja. Ez érthető is, hisz ezekben az országokban alig van ipari termelés, tehát alig van klasszikus értelemben vett munkásosztály. Amikor a forradalmi harcokat folytató szubjektív erők sajátosságait vizsgálták, a tanácskozás résztvevői felfigyeltek olyan jelenségekre is, mint az, hogy ezekben a fejlődő országokban kialakulóban van egy forradalmi elit, amely a gyarmaturalom felszámolásáért, a nemzeti felszabadulásért vívott harcot köti össze a társadalmi átalakulásért vívott küzdelemmel. Külön felfigyeltek a katonaság sajátos szerepére. Nem egy országban ugyanis a forradalmi átalakulás hordozója a katonaság, aminek társadalmi gyökere az, hogy a hadsereg szervezetileg is összefogja a legszegényebb és a legkiszármányoltabb társadalmi rétegeket, és amennyiben bizonyos ideológiai tényezők — köztük nemegyszer éppen a „nemzeti szegény”, a hadsereg gyengesége — forradalmi folyamatot indítanak el, ennek a szegényeknek szervezett erejéből összetevődő hadseregek a vezetői a forradalom élcsapatává és elindítójává válhatnak. Mindannyiszor megbosszulja magát, ha ez a sajátos élcsapat nem tudja létrehozni a maga tömegszervezeteit, a hadsereget nem tudja kiegészíteni a tömegek politikai szervezeteivel, de ez semmit sem változtat azon a tényen, hogy a hadseregek ilyen központi szerepe a forradalmi mozgalmakban arra utal, hogy egész sajátosan alakul a forradalmi élcsapat a fejlődő országokban.

2. Figyelembe vették továbbá a fejlődő országok forradalmi mozgalmának sajátosságai között, hogy ezek a mozgalmak a legkülönbözőbb ideológiák hatása alatt formálódtak, más ideológiai forrásokból is táplálkoznak, nemcsak a marxizmusból. Az ezzel kapcsolatban elhangzott átfogó fejtegetések között hadd foglalkozzunk kissé részletesebben a bagdadi Elias Farahnak Szocializmus az arab világban című tanulmányával. Farah ugyanis az arab világ forradalmi és haladó mozgalmaival foglalkozik megemlíti, hogy ideológiájuk négy forrásból táplálkozik. Első forrásként a vallás ideológiáját említi. Nemcsak azt veszi figyelembe, hogy több arab forradalmi mozgalom hivatkozik a Koránra, a muzulmánok szent könyvére, nemcsak arra hívja fel a figyelmet, hogy a mohamedán világban a forradalmi ideológiák kialakulásánál éppúgy nem lehet figyelmen kívül hagyni a vallási ideológiák hatását — akár a befolyás, akár pedig a vitára készítés formájában —, mint a keresztény világban. Mindezen felül még azt is állítja, hogy „az izlám társa-

dalmi filozófiája egy szocialista filozófia, amely a többség érdekeinek elsőbbségén, az ember egyenlőségén és szabadságán, a birtoklás és a munka egybekapcsolásán alapszik (az embert csak az illeti meg, amiben munkája fekszik). Az izlám nemcsak szellemi forradalom volt, hanem társadalmi forradalom is”. Másik forrásként a nemzeti ideológiát említi, mint a sajátos valóság és sajátos feltételek figyelembe vételét és a nemzeti függetlenségért, önállóságért vívott harc eszményét. Az általa „nemzetközi szocialista ideológiának” nevezett eszmei áramlatnak nem tulajdonít nagyobb jelentőséget, mivel az „elhanyagolta a nemzeti tényezőt és nem vette figyelembe a gyarmatosított, kizsákmányolt és megosztott népek mozgalmának felszabadító és haladó jellegét”. Ebből a három ideológiai forrásból olvadt össze az általa arab forradalmi ideológiának nevezett eszmei áramlat, amely „az előbbi ideológiák jellegzetességeinek egybeolvásásából eredt, nem hanyagolta el a múlt örökségét sem, de azt forradalmi szellemben értelmezte”.

3. Végül figyelembe vették azt is, hogy a fejlődő világban, az ottani történelmi, társadalmi sajátosságok, eszmei áramlatok hatására, maga a marxizmus is sajátos formát öltött. Anuar Abdel-Malek egyiptomi származású párizsi egyetemi tanár például fejtegetésében nemcsak arra mutatott rá, hogy a marxizmus szervesen kapcsolódik ahhoz, amit ő nyugati civilizációnak nevez, hanem azt is kiemelte, hogy „Szun Tzu munkái ugyanolyan jelentőséggel bírnak Mao Cetung gondolatai és a kínai forradalom szempontjából, mint ahogy mondjuk a francia enciklopédisták gondolatai megkönnyítik, hogy megértsük Saint Simon, Fourier, Proudhon és követőiknek gondolatát. Nguyen Trai művei éppoly jelentősek a Ho Si Minh nevéhez fűződő vietnami szocializmus megértése szempontjából, mint ahogy a német filozófiai hagyomány lehetővé teszi számunkra, hogy megértsük Marx és Engels filozófiai gondolatát... Értelmetlen megkísérelni megérteni a maoizmust anélkül, hogy el ne mélyednénk a kínai filozófia és civilizáció történetében; a nemzeti kommunizmus jelentkezését Egyiptomban, sőt a nasszerizmust is, csak úgy lehet megmagyarázni, ha tanulmányozzuk az állam kiépítését és a társadalmi kohéziót Egyiptomban a XVII. századtól kezdve. Ha ilyen módon tanulmányozzuk Perzsiát, Indiát, Törökországot, Kambodzsát, az afrikai kontinenst és Latin-Amerikát, felfedezük majd az endogén források hatalmas gazdagságát, amelyek képesek voltak arra, hogy erőteljesen aktivizálják a szocialista gondolkodók endogén intellektuális alkotó munkáját”.

AMI KÖZÖS

Éppen azért, mert ennyi és ilyen lényeges eltérésekkel kell számolni, a marxizmus csak akkor maradhat új és forradalmi elmélet, ha megfejt mind a két sajátos egész, a fejlett és a fejlődő világ sajátosságait, és ugyanakkor kölcsönhatásban is tudja vizsgálni ezt a két világot és annak sajátosságait. Ebből adódik a közös érdekek és közös vonások felfedezése is. A fejlődő világban lejátszódott forradalmak csak akkor szilárdulhatnak meg, ha ehhez megszerzik a fejlett országok támogatását, éppen ezért a fejlődő országoknak is érdekük, hogy a fejlett országokban minél sikeresebb és eredményesebb legyen a munkásosztály harca. A fejlett országokban a munkásosztály és a dolgozó tömegek harca viszont csak akkor diadalmaskodhat, ha a kapitalizmus problémáit nem tudja átültetni a fejlődő országokba, pontosabban szólva, ha ezeket a problémákat nem tudja a fejlődő országok kizsákmányolásával és azok rovására megoldani, éppen ezért a fejlett országok proletariátusa is csak akkor diadalmaskodhat a társadalmi átalakulásért vívott harcban, ha a fejlődő országok népeinek világméretű mozgalma korlátozza a kapitalizmus manőverezési lehetőségeit.

Az ebből adódó közös érdekek, a fejlett és fejlődő országok forradalmi átalakításáért vívott harc egybeszővődésének számtalan elemzése közül hadd ismertessük részletesebben dr. Lelio Basso neves olasz tudósnak, a római *Problemi del socialismo* című folyóirat igazgatójának a cavtati kerekasztal-értekezlet elé terjesztett tanulmányát. Abból indul ki, hogy a kapitalizmus expanziója két irányban folyik. Az egyik irány az intenzív műszaki fejlődés, amely nemcsak a termelőerők gyors fejlődését jelenti, hanem azok koncentrációját is, amivel viszont együtt jár a lakosság többségének bér-munkássá való átalakítása. A fejlődés másik iránya pedig a kapitalizmus földrajzi terjedése, kiterjedése olyan világrészekre, amelyeket a kapitalista gazdálkodás nem ölel föl. A kapitalizmus fejlődésének ez a kettős iránya és a két irány egybeszővődése adja meg az objektív társadalmi alapot a fejlett országok és a fejlődő országok társadalmi átalakulásáért vívott harc egybeolvadásához, vagy ahogyan ő mondja, a kapitalizmus központjában és a kapitalizmus perifériáján vívott harc egybeolvadásának objektív alapját.

Szerinte a kapitalizmus központjában ez a társadalmi harc a szocialista termelési viszonyok létrehozásáért folyik, elsősorban azért,

mert a kapitalista viszonyok egyetlen célja a magánprofit hajszolása, ezért ezek a viszonyok egy adott fokon a termelőerők fejlődésének gátjává válnak. Így aztán a termelőerők fejlődése meggyorsításának egyetlen módja, hogy megszabadítjuk őket azoktól a fékektől és nyűgöktől, amelyeket a magántőke kényszerített rájuk. Ezt már Marx is felismerte, csak éppen az a kérdés, hogy a fejlődés miért nem vett olyan irányt, ahogyan ezt Marx megjósolta. A válasz erre aránylag elég egyszerű: azért, mert az objektív föltételek kialakulását nem követte a munkásosztály osztálytudatának forradalmi megérlelődése. Sokkal nehezebb azonban választ adni arra a kérdésre, hogy ez miért nem következett be. Nem fogadható el sem az a tétel, amely ennek okát a „vezetők árulásában” fedezi fel, sem pedig az az elmélet, amely azt állítja, hogy a kapitalista világ munkásainak többsége valamilyen munkás-arisztokráciává alakult át. Az igazi magyarázat az, hogy a kapitalista termelési viszonyok kialakították azt a mechanizmust is, amely lehetővé teszi újratermelésüket, köztük azokat a tényezőket is, amelyek a munkásosztály tudatának misztifikálásához vezetnek és azt eredményezik, hogy a kapitalizmussal szembeni ellenállással párhuzamosan jelen vannak a kapitalizmushoz való alkalmazkodás, a kapitalizmus erősödésének irányzatai is.

Ebből a szempontból jelentkezik a fejlődő országok népének szerepe a világ forradalmi átalakításának folyamatában. Már Marx úgy vélekedett, hogy az ír forradalom adhatja meg a döntő lökést az angol kapitalizmus megdöntéséhez. Világméretben is a fejlődő országok harca elindíthatja a kapitalizmusnak ezt a megdöntését, elsősorban annak alapján, hogy a legszembetűnőbb ellentmondás korunkban nem a kapitalizmuson belüli ellentmondás, hanem az az ellentét, amely a kapitalizmust szembeállítja a nem kapitalista világgal, a kapitalista termelési viszonyokat a kapitalizmus előtti viszonyokkal, a paraszttal, kisiparossal és a proletárral, aki egyformán érzi a kapitalizmus kizsákmányolását meg a kapitalizmus elégtelenségének hatását. Az imperialistaellenes forradalomban a tömegek tiltakozása leggyakrabban nem irányul tudatosan egy új társadalmi rendszer megteremtésére, hisz erről a tömegeknek nincs is konkrét elképzelésük, hanem inkább egy olyan rendszer megteremtésére, amelyben élni tudnak, élni képesek. Jelentkezik azonban a forradalmi elit, amely összefoghatja és tudatossá teheti a különféle erőknek ezt az antiimperialista harcát. Így aztán korszakunk antiimpe-

rialista forradalmainak kettős vonatkozásban is szocialista tartalmuk van, objektív és szubjektív vonatkozásban. Az objektív vonatkozása az, hogy minden antiimperialista forradalom csak úgy tudja kiharcolni saját országának gazdasági függetlenségét és autonóm fejlődésének lehetőségét, ha erőszakkal kitepi magát a kapitalista piac uralma alól. Ezzel aztán szűkíti a kapitalizmus hátországát, kikezdi azokat az alapokat, amelyekből a kapitalista gazdasági fejlődés erőt nyerhet. Szubjektív vonatkozása pedig nemcsak az, hogy ennek a harcnak az élén mindinkább tudatos szocialista erők állnak, hanem az is, hogy a hősi szembeszegülés az imperializmussal — például a vietnami nép győzelme — megmutatja a népek mozgalmának erejét, a kapitalizmus tehetetlenségét.

Szerinte az imperialista forradalom objektíven és szubjektíven szocialista tartalmának hatására gyorsulnak fel a forradalmi mozgalmak a fejlett világban is. Ennek példaként megemlítette azt, ami 1968-ban Franciaországban és Európában történt. „Most már azt láthatjuk, hogy ez a jelenség ismét itt van, valójában pedig csak előjele annak, hogy mi következhet be a fejlett világban a fejletlen világban lejátszódó események következményeként. A fejletlen világ gyarmattelenes forradalma ezért ma a világ szocialista forradalmának elengedhetetlen összetevője. Továbbra is érvényes azonban Marx tanítása, hogy a szocializmus harca akkor győz valójában, ha szíven találja az imperializmust” — fejezte be fejtegetését Lelio Basso.

Voltak azonban a találkozóknak más résztvevői is, akik a fejlett és a fejlődő országok szocialista forradalmainak összefüggéseit mutatták ki. Dr. Zoran Trpucic zágrábi egyetemi tanár például ezt a kapcsolatot abban fedezte föl, hogy részekre bontotta a fejlett és a fejlődő országok forradalmi mozgalmait. Kimutatta, hogy a fejlett országokban a munkás- és a dolgozó tömegek forradalmi mozgalmak akkor lehet sikeresek, ha egyszerre irányul a belső átalakulásra meg a fejletlen országok forradalmi mozgalmának megsegítésére. A fejlődő országok mozgalmában pedig három komponenst fedezett fel: a nemzeti felszabadulásért vívott küzdelmet, az osztályharcot és a gyorsabb gazdasági fejlődés törekvését és követelményét. Ez a három összetevő különféle kombinációkban lehetséges egy-egy országon és egy-egy forradalmi mozgalmon belül. Hogy melyik kerekedik felül, az sokban függ attól is, hogy milyen forradalmi folyamatok játszódnak le a fejlett országokban.

AMI DELEMMA MARADT

Az eltérések és sajátosságok felismerése, valamint a kapcsolatok és a közös vonások feltárása után a cavtati találkozó részvevői rámutattak arra, hogy a fejlődő országok szocialista továbbfejlődésével kapcsolatban továbbra is megmaradnak bizonyos dilemmák. Ez magától értetődik. A fejlett országokban is és általában minden szocialista országban a szocializmus győzelmével a társadalmi harc nem fejeződik be. A jugoszláv marxisták elsősorban arra világítottak rá saját gyakorlatuk elemzésével, hogy az ember felszabadulásáért és a társadalom átalakításáért vívott harc a fejlődés bármelyik szakaszában elakadhat, ha a szocialista erők nincsenek tudatában a veszélyeknek, nem szállnak szembe tudatosan ezekkel a veszélyekkel és nem találják meg azok leküzdésének leghatékonyabb módját. Ezzel azonban felhívták a nyugati marxisták figyelmét is arra, hogy a küzdelem számukra sem ér véget azzal, hogy a parlamenti demokrácia szabályaihoz alkalmazkodva hatalomra kerülnek. Ugyanígy a fejlődő országokban is egy-egy szocialista forradalom győzelmével még nem dőlt el véglegesen ez a társadalmi küzdelem. A különbség csak az, hogy ez az alapvető kérdés, vagyis a hatalom átvétele utáni küzdelem a szocialista társadalmi viszonyokért ezekben az országokban sajátosan jelentkezik. A fejlődő országok ilyen sajátos dilemmái közül is hármat említünk meg.

1. Nyilvánvaló, hogy a szocializmus azért olyan nagy vonzóerő a fejlődő országok számára, mert a kapitalizmus nem képes meggyorsítani gazdasági fejlődésüket, mert ehhez olyan eszközökre és megoldásokra van szükség, amelyeket csakis a szocialista társadalom nyújthat. Igen ám, de ezek között az eszközök között ott van az állami koncentráció és a tömegek politikai-ideológiai mozgósításának eszköze is. Éppen ezért vetődik fel a kérdés: milyen hatással lesz az, hogy a fejlődő országok többségében az „állami szocializmus” bizonyos jelenségei reprodukálódnak, köztük azok is, amelyek a Szovjetunióban a sztalinizmushoz vezettek? Hogyan veszik majd fel a szubjektív erők a harcot ezekkel az új veszélyekkel? A gazdasági fejlődés felgyorsulása után meg tudnak-e birkózni azokkal a problémákkal, amelyekkel a szocializmus fejlődésének ez a kezdeti szakasza jár?

2. A kapitalizmus egy kezdeti fokon feladta a szabad árutermeletésnek azt a klasszikus sémáját, amelyet Marx elemzett, és az 1929—30-as évek nagy gazdasági válságának hatására meghonosította a

szabad kapitalista piac és a magánkezdeményezés megfékezésének egész mechanizmusát. Ebből a tényből két probléma is adódik. Egyik a fejlődő országok belső fejlődésével áll kapcsolatban, és arra vonatkozik, hogy a kapitalizmusnak ez a visszaszorítása az állam, a tervezés stb. eszközeivel, amelyek a szocialista fejlődés tényezőjévé válhatnak ezekben az országokban, nem adják-e meg ugyanakkor a kapitalizmus restaurációjának eszközeit is a fejlődésnek egy magasabb fokán, vagyis nem szülik-e azt a veszélyt, hogy ezek a fejlődő országok vagy államcsínnyel vagy békés fejlődéssel a kapitalista útra kanyarodnak vissza a szocialista útról. A másik pedig egy nemzetközi vonatkozás: a fejlődő országok valójában azt akarják kiharcolni a világpiacon, amit a kapitalizmus a gazdasági válság hatására a belső piacon már megtett, tehát bizonyos fajta tervezést, a piaci ösztönyszerűség megfékezését stb. Ezért kérdés, hogy lesz-e bennük annyi erő, hogy ugyanolyan kényszerítő hatással legyenek a kapitalizmus nemzetközi rendszerére, mint amilyen az 1929—30-as évek gazdasági válsága volt.

3. Mindezek a dilemmák és kérdések egybekapcsolódnak a szocializmusért vívott nemzetközi harc kudarcainak veszélyével, visszsaeséseknek, más irányba való alakulásoknak, a szocialista próbálkozások megfeneklésének a veszélyeivel.

Ezek a dilemmák és veszélyek, még inkább, mint a fejlett és a fejlődő országok társadalmi harcának egybeszővődése, figyelmeztetnek arra, hogy a marxizmusnak olyan forradalmi elméletté kell válnia, amely választ ad a társadalmi átalakulás nagy kérdéseire a fejlett és fejletlen országokban egyaránt, olyan elméletre, amely a gyakorlat hatása alatt alakulni képes, s amely ugyanakkor befolyásolni tudja ezt a gyakorlatot. Csakis az elméletnek és a gyakorlatnak ebben a kölcsönhatásában, a fejlett és fejlődő országok harcának kölcsönhatásában, és e kölcsönhatások marxista elemzésével található meg az az út, amely a szocializmus felé vezeti a világ népeit.